

فرمانده معظم کل قوا: «برای آنکه جنگ نشود و برای آنکه تهدید تمام نشود، باید قوی شد». (۱۳۹۸/۱۱/۱۹)

مقاله پژوهشی: ارزیابی شهروندان تهرانی از تهدیدهای خارجی و تأثیر آن بر هویت و همبستگی ملی

حسین شیخ زاده^۱

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۲/۱۲

تاریخ پذیرش: ۹۹/۳/۱۲

چکیده

تهدیدهای مختلفی از زمان تشکیل جمهوری اسلامی متوجه ایران بوده است. این تهدیدها که از سال ۱۳۹۷ تشدید شده، دارای پیامدهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی گوناگون می‌باشد و در این میان بر روی احساس همبستگی و هویت ملی ایرانیان نیز تأثیر داشته است. هدف اصلی مقاله عبارت است از سنجش ارزیابی شهروندان تهرانی از تهدیدهای خارجی و آثار آن بر مولفه‌های همبستگی و هویت ملی. سؤال اصلی تحقیق این است که ارزیابی ساکنان شهر تهران از تهدیدهای خارجی چیست و چه تأثیری بر احساس هویت و همبستگی ملی در میان آنها دارد؟ برای بررسی این موضوع به روش پیمایشی، شهروندان تهرانی بالای ۱۵ سال به‌عنوان جامعه آماری انتخاب گردید که به وسیله فرمول «کوکران» تعداد ۴۰۰ نفر از آنها انتخاب و با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله با ابزار پرسشنامه با آنها مصاحبه گردید. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که: ۱. تهدیدهای خارجی بر هویت ملی تأثیر معناداری دارد. ۲. تهدیدهای خارجی بر همبستگی ملی تأثیر معناداری دارد. ۳. همبستگی ملی بر هویت ملی تأثیر معناداری دارد. بنابراین به‌موازات جدی شدن تهدیدهای خارجی، مؤلفه‌های همبستگی و هویت ملی در ایران تقویت می‌گردد. بر اساس نتایج تحقیق هرچه احساس تهدید امنیتی بیشتر باشد، به‌همان نسبت تعلق به کشور و آمادگی برای دفاع از آن افزایش می‌یابد.

واژگان کلیدی: تهدیدهای خارجی، هویت ملی، همبستگی ملی، امنیت ملی، شهروندان تهرانی.

مقدمه

امنیت زیربنای آرامش و سازندگی و تولید در جامعه بوده و نقش مهمی در پیشرفت، ایجاد رفاه اجتماعی، تأمین اطمینان خاطر مردم برای فعالیت‌های روزمره و برنامه‌ریزی برای آینده دارد. امنیت هم در اندیشه‌ها و هم در عمل از جایگاه بنیادینی برخوردار است. اسلام نیز امنیت را در زمره نیازهای اساسی و اولیه فرد و جامعه برشمرده است. قرآن یکی از هدف‌های استقرار حاکمیت خدا و استخلاف صالحان و طرح کلی امامت را تحقق امنیت معرفی کرده است، چنانکه می‌فرماید: «خدا به کسانی از شما بندگان که ایمان آرند و نیکوکار گردند وعده فرمود که در زمین خلافتشان دهد چنانکه امم صالح پیامبران سلف را جانشین پیشینیان آنها نمود و دین پسندیده آنان را که اسلام واقعی است، بر همه ادیان تمکین و تسلط عطا کند و به همه آنان پس از خوف و اندیشه از دشمنان امنیت کامل دهد که مرا به یگانگی، بی هیچ شائبه، شرک و ریا پرستش کنند... (سوره نور، آیه ۵۵) امام صادق (ع) می‌فرماید که بشر سه نیاز اساسی دارد که عبارتند از: «امنیت»، «عدالت» و «فراوانی رزق»، در این روایت امنیت مقدم بر سایر نیازها دانسته شده است. امنیت در سطوح مختلف فردی، گروهی و ملی قابل تصور است. امنیت ملی بالاترین سطح امنیت و جزو مهم‌ترین هدف‌های ملی کشورها به‌شمار می‌رود. مفهوم امنیت ملی نیز مانند همه مفاهیم علوم سیاسی دارای تعریف‌های متعدد است و در مورد تعریف آن اختلاف نظر وجود دارد. اما در مجموع می‌توان گفت، امنیت ملی به معنای آزادی از ترس و فقدان خطر جدی از خارج نسبت به منافع ملی و حیاتی کشور می‌باشد. اگرچه امنیت ملی در فرهنگ نظام‌های سیاسی گوناگون کاربردهای متفاوتی دارد اما دانشمندان علوم سیاسی در مورد اهمیت و نقش زیربنایی امنیت در زندگی اجتماعی اتفاق نظر دارند. اهمیت امنیت به‌اندازه‌ای است که بیشتر افراد جامعه در مقایسه با دیگر نیازهای ضروری و حیاتی، اولویت را به تأمین امنیت می‌دهند. امنیت یکی از موضوع‌های پیچیده اجتماعی است که با وجود تصور عمومی مبنی بر یکپارچه بودن آن، از مؤلفه‌های متعددی بر ساخته شده است.

یکی از عوامل برجسته شدن موضوع امنیت بروز عوامل تهدید امنیت در سطوح مختلف بوده است. «تهدید پدیده‌ای پیچیده و از حیث ماهوی در بردارنده دو چهره متفاوت اما مرتبط و مکمل یکدیگر است که از آن تحت عنوان ابعاد ماهیت شناسانه و معرفت شناسانه یاد شده است» (افتخاری، ۱۳۸۶: ۱۵۳) در مورد مصداق‌های تهدید ملی اتفاق نظر وجود ندارد؛ عده‌ای معتقدند: هرگونه تجاوز به حق حاکمیت دولت‌ها و اداره امور داخلی و خارجی آنها تهدید در برابر امنیت ملی به‌شمار می‌آید؛ بنابراین امنیت کشورها عبارت است از شرایطی که در آن هر نوع تهدید نسبت به تمامیت ارضی و استقلال کشور در حداقل ممکن باشد. (قادری، ۱۳۶۸: ۲۰۰) اما براساس برخی تعریف‌ها تهدید امنیت ملی نوع ویژه‌ای از تهدید خارجی یا داخلی را در بر می‌گیرد؛ اگرچه کشورها با تهدیدهای گوناگون مواجه هستند اما هنگامی که ارزش‌های بنیادین یک جامعه در معرض تهدید قرار گیرد، بحث تهدید امنیت ملی مطرح می‌شود. تهدید امنیت ملی با شاخص‌های هویت ملی و همبستگی ملی در ارتباط است؛ مطابق فرهنگ معین: «هویت عبارت از حقیقت جزئی است؛ یعنی هرگاه ماهیت با تشخیص لحاظ و اعتبار شود، هویت گویند و گاه هویت به معنی وجود خارجی است و مراد تشخیص است و هویت گاه بالذات و گاه بالعرض است» (معین، ۱۳۷۷) «هویت ملی فرایند پاسخگویی آگاهانه یک ملت به پرسش‌هایی پیرامون خود، گذشته، کیفیت، زمان، تعلق، خاستگاه اصلی و دائمی، حوزه تمدنی، جایگاه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ارزش‌های مهم از هویت تاریخی خود است» (مطلبی، ۱۳۸۶: ۳) اگرچه همبستگی میان اعضای ملت‌ها از زمان‌های گذشته وجود داشته است، اما مفهوم همبستگی ملی جزو مفاهیم عصر مدرن بوده و دولت مدرن در پیدایش هویت ملی و ملیت به‌عنوان چارچوب همبستگی نقش اساسی داشته است. پیش از پیدایش دولت مدرن در همه‌جا، هویت‌های اجتماعی پراکنده وجود داشت. از آنجا که دولت‌های مدرن به‌منظور دستیابی به هدف‌های اصلی خود در فرایند نوسازی و توسعه اقتصادی و اجتماعی نیازمند یکپارچگی ملی بودند، موضوع افزایش همبستگی و برجسته‌سازی هویت ملی را در دستورکار خود قرار دادند.

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

آن‌گونه که شواهد تاریخی نشان می‌دهد، ایران از زمان پیدایش خط و ثبت تاریخ همواره به‌عنوان یک دولت وجود داشته است، با این حال در طول تاریخ امنیت آن همواره مورد تهدید قرار گرفته است. مهم‌ترین پیامد این تهدیدهای امنیتی خدشه‌دارشدن تمامیت ارضی و تجزیه خاک کشور بوده است، به‌گونه‌ای که آنچه امروزه به‌عنوان کشور ایران شناخته می‌شود، حدود یک‌سوم سرزمین‌هایی است که در برخی دوره‌های تاریخی جزو قلمرو این کشور به‌شمار می‌آمدند. اما تهدید امنیت ملی ایران در دوره جمهوری اسلامی از چند جهت متفاوت می‌باشد:

- (۱) کشورهایایی که در این دوره رودرروی ایران قرار داشته‌اند، هم از نظر تعداد و هم از لحاظ نیروی نظامی نسبت به مهاجمان قبلی قوی‌تر بوده‌اند؛
 - (۲) در این دوره افزون‌بر حمله نظامی از شیوه‌های بسیار متنوع دیگری مانند تروریسم، ایجاد تفرقه، تحریم اقتصادی، تهاجم فرهنگی و مواردی از این قبیل نیز برای تهدید امنیت ملی ج.ا.ایران استفاده شده است؛
 - (۳) برخلاف دوره‌های گذشته در دوره حاکمیت جمهوری اسلامی تمامیت ارضی کشور حفظ شده و حتی یک روستای کوچک از ایران جدا نشده است.
- ایران از بدو پیروزی انقلاب اسلامی تا کنون به‌طوردائمی در معرض انواع تهدیدهای امنیتی قرار داشته است؛ آمریکا که بزرگ‌ترین قدرت نظامی دنیا شناخته می‌شود، به‌طور مستقیم در رأس ائتلاف دشمنان جمهوری اسلامی قرار داشته و تعداد زیادی از کشورهای غربی و حتی کشورهای منطقه نیز در اردوگاه او قرار داشته‌اند. برخی ابزارهای سیاسی- حقوقی مانند سازمان ملل متحد و شورای امنیت نیز به دفعات برای مقابله با ایران مورد استفاده قرار گرفته‌اند. تنوع ابزارها و روش‌های تهاجم نیز به هیچ‌عنوان با تهاجم‌های پیشین (مانند حمله اسکند مقدونی) قابل مقایسه نیست؛ حمایت و تجهیز گروهک‌های ضدانقلاب به‌منظور اجرای عملیات تروریستی در سال‌های آغازین نظام، حمله نظامی و جنگ ۸ ساله

با ایران، هدف قراردادن هواپیمای مسافربری ایران، تحریم اقتصادی، تشویق مردم به عدم مشارکت در انتخابات و عدم حضور در راهپیمایی‌های حمایت از نظام، تشویق و حمایت از آشوبگران در سال ۱۳۸۸ و در نهایت خروج آمریکا از توافق هسته‌ای و تهدید به حمله نظامی از سوی این کشور، تنها بخشی از تهدیدهای امنیت ملی ایران از سوی نظام سلطه به‌ویژه آمریکا می‌باشد. این تهدیدها افزون‌بر پیامدهای ناگوار انسانی (کشته و زخمی شدن هزاران نفر از شهروندان ایرانی) در حوزه‌های اقتصادی و سیاسی نیز دارای آثار منفی و مثبت بوده است. از آنجا که در سال‌های اخیر (از جمله در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸) تهدیدهای خارجی به ویژه تهدید آمریکا به حمله نظامی افزایش یافته، مسئله اصلی این تحقیق بررسی بازخورد این تهدیدها در میان مردم و میزان اثرگذاری تهدید خارجی بر دو مؤلفه همبستگی ملی و هویت ملی در شرایط کنونی می‌باشد.

۲-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق

امنیت در صدر منافع ملی کشورها قرار دارد و بسیاری از سیاست‌ها در راستای تأمین امنیت ملی و حفاظت از تمامیت ارضی طراحی و اجرا می‌شود. در ایران در سال‌های اخیر تهدیدهای آمریکا و رژیم اشغالگر قدس به یکی از موضوع‌های سیاست خارجی تبدیل شده و بحث‌هایی را در میان سیاستمداران و محافل علمی به وجود آورده است. از آنجا که این تهدیدها ممکن است در عملکرد قوه مجریه به‌ویژه دستگاه دیپلماسی کشور منشأ اثر واقع گردد، شناسایی میزان جدی بودن تهدیدها و آثار آنها از اهمیت زیادی برخوردار است.

۳-۱. پیشینه تحقیق

(۱) «حسین بختیاری و علی صالح‌نیا» (۱۳۹۷) در تحقیقی باعنوان «اولویت‌بندی تهدیدات امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران با روش تحلیل سلسله‌مراتبی» به شناسایی و دسته‌بندی تهدیدهای امنیتی ایران پرداخته‌اند در این پژوهش تهدیدات پیرامونی جمهوری اسلامی در ابعاد

نظامی، سیاسی، اطلاعاتی، فرهنگی، اقتصادی و محیطی مشخص گردیده و بر اساس نظر خبرگان این حوزه اولویت بندی شده است. بر اساس نتایج پژوهش تهدیدهای نظامی و اطلاعاتی در اولویت قرار دارند. (بختیاری و صالح‌نیا، ۱۳۹۷)

(۲) «علی‌اکبر جعفری» (۱۳۹۲) در تحقیقی با عنوان «استراتژی موازنه تهدید و امنیت دولت‌های اسلامی منطقه خاورمیانه» به بررسی تأثیرات منازعه اعراب و رژیم صهیونیستی بر امنیت ملی ج.ا.ایران پرداخته است. نویسنده استدلال می‌کند که ناکارآمدی برخی دولت‌های عربی وابسته به غرب موجب تهدید امنیتی منطقه گردیده و موجب شده تا امنیت ملی ایران نیز به مخاطره بیفتد. مهم‌ترین راهکار ارائه شده این است که ج.ا.ایران با نظام‌های برآمده از انقلاب‌های جهان عرب همراه شود و درکنار تشکیل ائتلافی از کشورهای اسلامی منطقه و با درپیش گرفتن راهبرد «موازنه تهدید» به مقابله با تهدیدهای آمریکا و رژیم اشغالگر قدس پردازد. (جعفری، ۱۳۹۲)

(۳) «سیدرحیم ابوالحسنی» (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «مؤلفه‌های هویت ملی با رویکرد پژوهشی» درکنار تشریح جایگاه و اهمیت هویت ملی، ضرورت تقویت هویت ملی به‌وسیله جامعه‌پذیری سیاسی را مورد بحث قرار داده و براساس همین ضرورت به شناسایی و دسته‌بندی عناصر و مؤلفه‌های هویت ملی می‌پردازد. براساس نتایج این پژوهش؛ هویت ملی دارای ابعاد جامعه‌ای، تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی و سیاسی بوده و هر یک از این ابعاد تعدادی شاخص و مؤلفه را در بر می‌گیرد. (ابوالحسنی، ۱۳۸۷)

(۴) «علی عبدالله‌خانی» (۱۳۸۴) در کتاب «امنیت بین‌الملل: فرصت‌ها، تهدیدات و چالش‌های فراروی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران» که در قالب چند مقاله تدوین شده به بررسی روابط اروپا و آمریکا پرداخته و پرونده هسته‌ای ایران پرداخته است. نویسنده با نگاهی تاریخی، پس از بیان مقدماتی از تحولات نظام بین‌الملل، زمینه‌های همگرایی در برداشت‌ها و مناسبات اتحادیه اروپا و آمریکا را مورد بررسی قرار داده، فرصت‌ها و چالش‌های ج.ا.ایران را در نتیجه همگرایی آمریکا و اتحادیه اروپا به بحث می‌نشیند و در پایان تلاش می‌کند تا به ارائه راهکارهایی کلی برای تدوین خط‌مشی در این خصوص برسد. (عبدالله‌خانی، ۱۳۸۴)

(۵) «علی کریمی مله و همکاران» (۱۳۸۹) در تحقیقی با همین عنوان و با استفاده از روش کتابخانه‌ای به بررسی تهدیدهای سیاسی امنیت ملی از دیدگاه امام خمینی^(ره) پرداخته‌اند. مطابق نتایج این پژوهش، از نظر حضرت امام^(ره)، ناستواری داخلی، فاصله گرفتن از اسلام، بیگانه‌گرایی و وابستگی گروه‌های فکری و مراکز تولید اندیشه به بیگانگان مهم‌ترین عوامل تهدید امنیت ملی قلمداد می‌شوند. این عوامل عمدتاً داخلی بوده و نویسندگان امنیت ملی را با تحقق این شرایط مرتبط می‌دانند. (کریمی مله و همکاران، ۱۳۸۹)

(۶) «آلن کولینز»^۱ (۲۰۰۴) در پژوهشی با عنوان «معضل امنیتی دولت‌ساخته؛ تراژدی حفظ امنیت» به بررسی سابقه کاربرد «معضل امنیتی» می‌پردازد که نخستین بار از سوی «جان هرز»^۲ در سال ۱۹۵۰ مطرح شد. به عقیده نویسنده این نظریه توسط عده‌ای از محققان بازخوانی و گسترش داده شده است و او به دنبال تشریح نظریه «جک اسنایدر»^۳ در این زمینه می‌باشد. مطابق نظریه اسنایدر، اساس معضل امنیتی این است که برخی مواقع یک دولت برای تأمین امنیت خود نیاز به ناامنی یک یا چند دولت دیگر دارد. نویسنده از این نظریه برای تحلیل رابطه چین و تایوان استفاده کرده و استدلال می‌کند که چین در روابط خود با تایوان از این قاعده پیروی می‌کند. (Collins, 2004)

(۷) «کِن بوث»^۴ (۲۰۰۷) در کتابی با عنوان «نظریه امنیت جهانی» تلاش می‌کند به ارائه یک چارچوب نظری برای امنیت جهانی در دهه‌های آینده بپردازد. وی معتقد است جامعه جهانی در حال ورود به یک بحران بیست‌ساله بوده و نظریه‌های امنیتی برگرفته از واقع‌گرایی نتوانسته‌اند مشکل امنیت جهان را حل کنند. از نظر نویسنده برای پاسخ به شرایط بحرانی باید نظریه امنیت جهانی را به صورت جدی مورد انتقاد قرار دهیم. وی تنها راه‌هایی از بحران امنیتی را استفاده از مشارکت ملت‌ها برای تأمین امنیت واقعی خود می‌داند و کشورهای جهان سوم را به صورت ویژه در نظر گرفته است. (Booth, 2007)

1. Alan Collins
2. John Herz
3. Jack Schneider
4. Ken Booth

۴-۱. سؤال‌های تحقیق**۴-۱-۱. سؤال اصلی**

ارزیابی شهروندان تهرانی از تهدیدهای خارجی چگونه بوده و این تهدیدها چه تأثیرهایی بر همبستگی و هویت ملی در میان آنها دارد؟

۴-۱-۲. سؤال‌های فرعی

- (۱) ارزیابی شهروندان تهرانی از تهدید امنیت ملی ایران توسط کشورهای خارجی چیست؟
- (۲) تهدیدهای بیگانگان مبنی بر افزایش فشار تحریم‌ها و حمله نظامی چه تأثیری بر میزان همبستگی ملی در ایران (شهروندان تهرانی) دارد؟
- (۳) تهدیدهای خارجی چه تأثیرهایی بر هویت ملی و احساس تعلق شهروندان تهرانی به کشور خود دارند؟

۵-۱. هدف‌های تحقیق**۵-۱-۱. هدف اصلی**

شناسایی ارزیابی شهروندان تهرانی از تهدیدهای خارجی و تأثیر تهدیدها بر همبستگی اجتماعی و احساس هویت ملی.

۵-۱-۲. هدف‌های فرعی

- (۱) سنجش برداشت و تصور شهروندان تهرانی از تهدیدهای خارجی؛
- (۲) تعیین آثار و پیامدهای تهدیدهای خارجی بر روی احساس هویت ملی شهروندان تهرانی؛
- (۳) سنجش آثار مثبت یا منفی تهدیدها بر احساس همبستگی ملی شهروندان تهرانی؛
- (۴) ارائه راهکارهای برخورد با تهدیدهای خارجی متناسب با روحیات و نگرش‌های مردم شهر تهران.

۶-۱. روش تحقیق

این تحقیق از نوع پیمایشی بوده و اطلاعات آن به وسیله پرسشنامه گردآوری شده است. جامعه آماری پژوهش، همه شهروندان بالای ۱۸ سال شهر تهران می باشد. این افراد طبق سرشماری سال ۱۳۹۵ که در آمارنامه استان تهران ثبت شده است، ۶۸۷۸۶۸۸ نفر بوده اند. در این بررسی با کمک فرمول کوکران حجم نمونه برآورد می شود. برای انتخاب نمونه، ابتدا باید حجم نمونه را تعیین کرد. حجم نمونه بستگی به آن دارد که ما به چه دقتی می خواهیم نتایج تحقیق از نمونه را به کل جامعه آماری تعمیم دهیم. هر چه دقت و اطمینان بیشتر باشد، نیاز به حجم نمونه بیشتری خواهد بود و برعکس.

$$n = \frac{\frac{t^2 p q}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2 p q}{d^2} - 1 \right)}$$

بر اساس این فرمول:

حجم نمونه = n

حجم جمعیت آماری = N

ضریب اطمینان قابل قبول = t

نسبتی از جمعیتی که دارای صفت معین است = p

نسبتی از جمعیتی که فاقد صفت معین است = q

فاصله اطمینان = d

در این تحقیق حجم جامعه آماری، ۶۸۷۸۶۸۸ نفر و ضریب اطمینان قابل قبول، ۱/۹۶ (با میزان دقت ۰/۰۵) در نظر گرفته شد. با قراردادن این مقادیر در فرمول مربوطه، حجم نمونه ۳۸۴/۱ به دست آمده که به خاطر حذف احتمالی پرسشنامه های مخدوش، این تعداد به ۴۰۰ نفر افزایش یافت.

نمونه گیری از جمعیت آماری به روش خوشه ای چند مرحله ای انجام شد. به این ترتیب که ابتدا مناطق تهران به پنج پهنه شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز تقسیم بندی شدند. سپس از میان مناطق هر پهنه یک منطقه به تصادف انتخاب شد. در مرحله بعد از میان

بلوک‌های مسکونی هر منطقه ۵ بلوک انتخاب گردید. در مرحله آخر نیز با ۲۰ نفر از ساکنین هر بلوک مصاحبه صورت گرفت و پرسشنامه تکمیل گردید. یعنی در هر منطقه ۸۰ نمونه و در کل مناطق ۴۰۰ پرسشنامه تکمیل گردید. ۴۰۰ نمونه نیز براساس فرمول کوکران تعیین گردید. شاخص‌های مربوط به هریک از متغیرها براساس متون و تحقیق‌های پیشین تعیین گردید و در اختیار تعدادی از متخصصین و کارشناسان قرار گرفت و میزان مناسب بودن آن توسط این گروه مورد بررسی قرار گرفت. سپس با اعمال و تلفیق نظرهای مطرح شده، شاخص‌های نهایی برای بررسی هریک از متغیرها مشخص شد.

۲. ادبیات و مبانی نظری تحقیق

۲-۱. مفهوم امنیت ملی

امنیت اساسی‌ترین نیاز بشر قلمداد شده و برای همگان ملموس و قابل فهم است، با این حال در متون علمی دارای تعریف‌های متعدد و متنوع می‌باشد. اما نقطه مشترک تمام تعریف‌ها روی «حفظ وجود خود» متمرکز می‌باشد. به عبارت دیگر، می‌توان امنیت را حفظ ذات و صیانت نفس از خطرها دانست. برخی صاحب‌نظران حفظ ذات را در پنج مقوله شامل: حفظ جان مردم؛ حفظ دین، باورها و ارزش‌های مردم؛ حفظ تمامیت ارضی؛ حفظ نظام اقتصادی و سیاسی و در پایان، حفظ استقلال و حاکمیت کشور دانسته‌اند. (مردیان و همکاران، ۱۳۹۰: ۵۰) موضوع مقابله با تهدیدهای امنیتی در همه نظریه‌های روابط بین‌الملل به گونه‌ای مورد توجه قرار گرفته است. مطابق نظریه واقع‌گرایی «پویایی‌های ساختاری که به رفتار دولت‌ها در محیط بین‌الملل شکل می‌دهد، خصلت آنارشیک نظام بین‌الملل است، این ویژگی دولت‌ها را وادار به کسب قدرت و الزام‌های ناشی از آن می‌کند. در چنین محیطی هیچ‌یک از واحدهای شکل‌دهنده نظام بین‌الملل از امنیت خود مطمئن نبوده و از هیچ‌گونه تلاشی برای دستیابی به موقعیت مطلوب از نظر سطح قدرت فروگذار نمی‌کنند. در چنین فضایی دولت‌ها به شدت به رفتار یکدیگر حساسیت نشان می‌دهند، زیرا از نظر آنها هرگونه افزایش قدرت برای تضمین امنیت به معنی تهدید امنیت دیگران است». (قیصری، ۱۳۹۳: ۳۳) در

واقع‌گرایی بر روی بازدارندگی به‌عنوان عامل اصلی تأمین امنیت ملی تأکید می‌شود؛ در الگوی بازدارندگی دشمنان «نیات سوء» داشته و بنابراین محافظت از امنیت ملی نیازمند بازدارندگی دشمن از تصمیم‌های تهدیدکننده است. در این الگو توجه به همه مسائل، بدون در نظر گرفتن ارزش ذاتی آن‌ها ضروری است و هر نقطه‌ضعفی توسط دشمن مورد سوءاستفاده قرار می‌گیرد. (Collins, 2004:30)

۲-۲. مفهوم تهدید

تلاش هر واحد برای افزایش ضریب امنیتی را سایر واحدها به‌عنوان تهدید ادراک می‌کنند. اطمینان نداشتن دولت‌ها به انگیزه‌های یکدیگر موجب ایجاد ترس و «سوءظن» به اقدام‌های یکدیگر شده که می‌تواند برخلاف خواسته و میل طرفین، به بروز جنگ و منازعه بینجامد. (قیصری، ۱۳۹۳: ۳۴) ابهام سیاستمداران در مورد قصد و نیت یکدیگر باعث ترس و سوءظن نسبت به قصد طرف مقابل مبنی بر آسیب زدن به آنها می‌شود، بنابراین با وجود اینکه هیچ یک از طرفین خواستار درگیری نیستند، ممکن است میان آنها جنگ رخ دهد. (Collins, 2004:29) پس از جنگ سرد روابط قدرت و پارادایم‌های عرصه مطالعات امنیتی با چالش جدی روبه‌رو شد و عواملی مانند انقلاب اطلاعات موجب بروز تهدیدهای امنیتی جدید گردید. عمده مفاهیم دیپلماتیک و راهبردی در حوزه امنیت از قبیل حفاظت از دولت-ملت‌ها در برابر تهدیدهای نظامی، اروپامحور بوده و در منطقه غرب آسیا کاربرد نداشتند. (میرحسینی، ۱۳۹۷: ۲۱) در عصر جهانی‌شدن بسیاری از نیروهای غیردولتی به قدری قدرتمند شده‌اند که می‌توانند امنیت کشور خود را تهدید کنند و سایر بازیگران بین‌المللی از این نیروها برای تهدید کشور متبوعشان استفاده می‌کنند. (علی‌قی، ۱۳۸۲: ۱۴۷) اصطلاح «مسأله امنیتی» یک واژه جدید است که ابتدا توسط «جان هرتس»^۱ دانشمند علوم سیاسی آمریکایی ابداع شد. (Collins, 2004:27) و بیانگر تهدید تمامیت ارضی یک کشور توسط سایر واحدهای نظام بین‌الملل می‌باشد. در مورد تهدید امنیت ملی نظریه‌ها و

تعریف‌های متعددی ارائه شده است؛ «بوزان» از سه گونه تهدید امنیتی یاد می‌کند: گروه اول تهدیدهایی هستند که ایده دولت (ملی‌گرایی) را تهدید می‌کنند. تهدیدهای نوع دوم متوجه وجود فیزیکی و مادی دولت (شامل جمعیت و منابع) می‌باشند و دسته سوم از مجموعه‌ای از تهدیدها نیز سازمان دولت یا نظام سیاسی را مورد حمله قرار می‌دهند. (علینقی، ۱۴۴:۱۳۸۲)

۲-۳. مفهوم هویت ملی

هویت از ریشه «هو» گرفته شده و به معنی هستی، وجود، ماهیت و سرشت است. (معین، ۱۳۷۷:۶۹) مفهوم هویت در جامعه‌شناسی و علوم سیاسی به اقدام افراد در عنوان دادن به خود به عنوان اعضای گروه خاص مانند ملت مربوط می‌شود. مهم‌ترین وجه هویت در سطح ملی مطرح می‌شود؛ هویت ملی واژه جدیدی است که بعد از پیدایش دولت‌های اروپایی و پس از انقلاب صنعتی به وجود آمده و به رابطه میان فرد با یک واحد کلان سرزمینی اشاره دارد. (احمدی، ۱۳۸۸:۶۴) «مسئله هویت ملی همزمان با موضوع ملی‌گرایی در اواخر قرن نوزدهم و اوایل جنبش مشروطه از سوی تعدادی از روشنفکران مطرح و به تدریج همگام با تغییر ساختار طبقاتی و بافت فرهنگی شکل گرفت و در ادبیات سیاسی اهمیت یافت». (علیزاده اقدم و همکاران، ۱۳۹۰) «هویت ملی عالی‌ترین سطح هویتی برای بشر بوده و از ویژگی‌های منحصربه‌فردی برخوردار است. هویت ملی از تعلق فرد به یک سرزمین و دولت ملی و یا به عبارت دیگر به یک کشور خاص سرچشمه می‌گیرد. حتی در مواردی که فردی تابعیت دوگانه دارد، در نهایت برای خود هویتی واحد در نظر می‌گیرد و خود را متعلق به کشوری می‌داند که به آن تعلق فرهنگی، خانوادگی و سرزمینی دارد». (احمدی، ۱۳۸۲:۹) هویت دارای سطوح فردی، گروهی و ملی می‌باشد؛ هویت ملی بیانگر احساس تعلق و تعهد نسبت به جامعه و کشور است. «جنکینز»^۱ معتقد است «جامعه بدون هویت اجتماعی وجود نخواهد داشت و بدون چارچوب‌های تشابه و تفاوت، مردم قادر نخواهند

بود، به شیوه‌های منسجم و معنادار با یکدیگر ارتباط برقرار کنند». (علیزاده اقدم و همکاران، ۱۳۹۰) هویت ملی هنگامی مورد تهدید قرار می‌گیرد که شاخص‌های هویتی مانند زبان، قومیت، جغرافیای سیاسی، تمامیت ارضی و... مورد تهدید قرار گرفته و انسجام و اتحاد ملی در یک کشور تضعیف شود. تهدیدهای هویت ملی نیز زمانی پدید می‌آید که عوامل بیرونی یا داخلی در ایجاد و جهت‌دهی تهدیدهای هویتی نقش داشته باشند.

۲-۴. مفهوم همبستگی ملی

همبستگی ملی از زمان پیدایش دولت-ملت همواره یکی از عوامل اصلی ثبات و پایداری دولت‌ها بوده است. اگرچه وجود اختلاف‌نظر در همه کشورهای به‌ویژه در نظام‌های مردمسالار (دموکراتیک) امری عادی و حتی در برخی موارد ضروری می‌باشد، اما لازم است ملت‌ها در مورد اساسی‌ترین مسائل زندگی سیاسی و اجتماعی به‌ویژه در مقابل سایر واحدهای نظام بین‌الملل دارای همگرایی و اجماع‌نظر باشند. شاخص‌ها و اجزای همبستگی ملی به‌مثابه تار و پود یک ملت هستند که از فروپاشی و تجزیه آن جلوگیری می‌کنند. براساس مطالعات گوناگون و دسته‌بندی‌های صورت‌گرفته از سوی تعدادی از محققان می‌توان شاخص‌های همبستگی ملی را شامل موارد زیر دانست:

(۱) تعامل، ارتباط و پیوستگی؛

(۲) وفاق یا اجماع؛

(۳) هویت اجتماعی و احساس تعهد؛

(۴) حس تعلق و پیوند عاطفی؛

(۵) آئین‌ها، نمادها و مناسک مشترک؛

(۶) اعتماد اجتماعی؛

(۷) دگرخواهی و دگردوستی. (علی‌حسینی و همکاران، ۱۳۹۴)

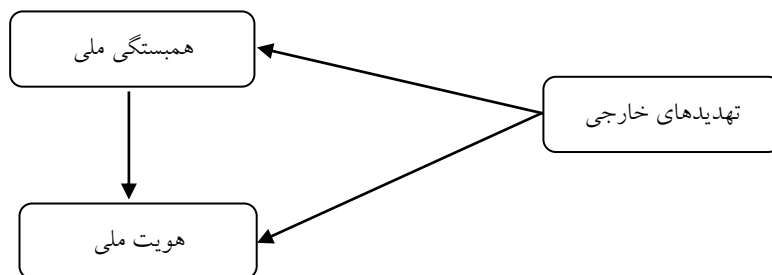
بر اساس نتایج تحقیق‌های پیشین، دلبستگی به کشور به‌عنوان یکی از ابعاد مهم هویت

ملی موارد زیر را در بر می‌گیرد:

- (۱) آمادگی برای دفاع از سرزمین در هنگام بروز خطر؛
- (۲) ترجیح دادن زندگی در کشور خود بر سایر نقاط جهان؛
- (۳) عدم تمایل به مهاجرت؛
- (۴) پذیرش سرزمین به عنوان کشور خود.

۲-۵. الگوی نظری و مفهومی تحقیق

در نمودار شماره (۱) الگوی نظری و مفهومی تحقیق نشان داده شده است.

نمودار شماره (۱): الگوی نظری و مفهومی تحقیق

۳. یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آن‌ها

۳-۱. تعریف نظری و عملیاتی مفاهیم

۳-۱-۱. تهدیدهای خارجی

منظور از تهدید خارجی در این پژوهش هرگونه اقدام خصمانه از سوی نظام سلطه و در رأس آنها آمریکا و متحدانش (به ویژه رژیم صهیونیستی) است که امنیت ملی ایران را هدف قرار می‌دهد. مصداق‌های این تهدیدها در جدول شماره (۱) نشان داده شده است.

جدول شماره (۱): مصداق‌های تهدیدهای خارجی

ردیف	مقوله
۱	تحریم اقتصادی ایران توسط آمریکا و متحدانش
۲	استفاده از سازمان ملل به عنوان ابزار فشار سیاسی بر ایران
۳	تهدید به حمله نظامی علیه ایران
۴	جریمه کردن شرکت‌های خارجی همکار ایران توسط آمریکا
۵	تبلیغات سیاسی منفی و تلاش برای ترساندن کشورهای منطقه از ایران
۶	اتهام به سران و مسئولان نظام
۷	قراردادن نیروهای نظامی ایران در فهرست تروریست‌ها
۸	حمایت از گروه‌های مخالف نظام در داخل و خارج از کشور

۳-۱-۲. همبستگی ملی

همبستگی ملی هم دارای ابعاد و عناصر احساسی است و هم جنبه عملگرایانه دارد، به این معنی که برخی شاخص‌های هویت ملی در بعد نگرش، فکر و عقیده مطرح شده و برخی دیگر اقدام‌های عملی را در برمی‌گیرند. همبستگی اجتماعی در زمان‌های تهدید امنیت از ظهور و بروز پررنگ‌تری برخوردار می‌گردد. شاخص‌های همبستگی در جدول شماره (۲) نشان داده شده است.

جدول شماره (۲): شاخص‌های همبستگی ملی

ردیف	شاخص‌ها
۱	تعامل، ارتباط و پیوستگی
۲	وفاق یا اجماع
۳	هویت اجتماعی و احساس تعهد
۴	حس تعلق و پیوند عاطفی
۵	آیین‌ها، نمادها و مناسک مشترک
۶	اعتماد اجتماعی
۷	دگرخواهی و دگردوستی

۳-۱-۳. هویت ملی

هویت از کیستی گرفته شده و عبارت است از تعریف فرد، گروه و یا جامعه از خود. هویت ملی بیانگر ویژگی‌های جمعی افراد از قبیل میزان وابستگی به سرزمین و آمادگی برای دفاع از آن می‌باشد. مهم‌ترین شاخص‌های احساس هویت ملی در جدول شماره (۳) آمده است.

جدول شماره (۳): شاخص‌های هویت ملی

شاخص‌ها	ردیف
آمادگی برای دفاع از سرزمین در هنگام بروز خطر	۱
ترجیح دادن زندگی در کشور خود بر سایر نقاط جهان	۲
عدم تمایل به مهاجرت	۳
پذیرش سرزمین به عنوان کشور خود	۴

۳-۲. اعتبار و روایی تحقیق

برای تعیین مناسب بودن و به عبارتی اعتبار مؤلفه‌ها و شاخص‌های هریک از متغیرها به شیوه اعتبار صوری اقدام شده است. به این ترتیب که برای هریک از متغیرها براساس متون و تحقیقات انجام شده شاخص‌های مربوطه تعیین گردید. این مؤلفه‌ها و شاخص‌ها در مرحله بعد در اختیار تعدادی از متخصصین و کارشناسان قرار گرفت و میزان مناسب بودن آن توسط این گروه مورد بررسی قرار گرفت. در مرحله آخر نیز با اعمال و اصلاح نظرهای مطرح شده، شاخص‌های نهایی برای بررسی هریک از متغیرها تعیین گردید. برای روایی ابزار تحقیق نیز از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده است. نتایج به دست آمده از این آزمون در جدول شماره (۴) آمده است. از آنجا که همه ضرایب به دست آمده در سطح بالایی قرار دارند، می‌توان گفت که ابزار تحقیق از روایی مناسب برخوردار می‌باشد.

جدول شماره (۴): روایی تحقیق

ضریب آلفای کرونباخ	متغیرها	ردیف
۰/۸۸۳	تهدیدات خارجی	۱
۰/۹۱۱	همبستگی ملی	۲
۰/۸۳۳	هویت ملی	۳

۳-۲-۱. ویژگی‌های جمعیت نمونه

(۱) جنسیت: در جمعیت ۴۰۰ نفره نمونه، ۴۹/۵ درصد افراد زن و ۵۱/۵ درصد مرد هستند.

(۲) سن: میانگین سن پاسخگویان نمونه ۳۸ سال با انحراف معیار ۱/۷ می‌باشد. حداقل سن ۱۵ و حداکثر سن ۷۳ می‌باشد.

(۳) طبقه اجتماعی: برای تعیین طبقه اجتماعی افراد (در وجه منزلتی) از آنها این پرسش شده است: «در محل زندگی، خانواده شما جزو چه طبقه و قشری شناخته می‌شود؟» در پاسخ به این سؤال سه گزینه وجود داشته است: بالا، متوسط و پایین. یافته‌ها نشان می‌دهد که بیشتر پاسخگویان خود را جزو طبقه متوسط (۶۳/۸ درصد) به حساب می‌آورند.

۳-۳. یافته‌های توصیفی**۳-۳-۱. تهدیدهای خارجی**

انواعی از تهدیدهای مختلف متوجه کشور و نظام جمهوری اسلامی است. در این پژوهش از پاسخگویان خواسته شده تا مهم‌ترین تهدیدها، میزان جدی بودن و اثرگذاری آنها بر امنیت ملی را تعیین نمایند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که تحریم اقتصادی ایران، جریمه کردن شرکت‌های خارجی همکار ایران و تبلیغات سیاسی منفی علیه ایران بیشتر از اندازه متوسط جدی قلمداد گردیده و برای ایران تهدید به‌شمار می‌روند. از طرف دیگر استفاده از سازمان ملل به عنوان ابزار فشار، تهدید به حمله نظامی علیه ایران، اتهام به سران نظام، قراردادن نیروهای نظامی ایران در فهرست گروه‌های تروریستی و حمایت از گروه‌های مخالف نظام پایین‌تر از اندازه متوسط جدی بوده و کمتر بر امنیت ملی ایران اثر می‌گذارد. بر مبنای ارقام جدول شماره (۵) در بین این تهدیدها، از نظر پاسخگویان تهدید به حمله نظامی دارای کمترین جدیت و اثرگذاری بر امنیت ملی می‌باشد. به‌طور کلی نیز جدی بودن تهدیدهای خارجی علیه ایران با میانگین ۲/۸۵ کمتر از اندازه متوسط می‌باشد.

جدول شماره (۵): ارزیابی شهروندان از جدی بودن تهدیدهای خارجی

ردیف	مؤلفه‌ها	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین از ۵
۱	تحریم اقتصادی ایران توسط آمریکا و متحدانش	۴/۰	۲۰/۰	۳۲/۰	۲۸/۰	۱۶/۰	۳/۳۲
۲	استفاده از سازمان ملل به‌عنوان ابزار فشار سیاسی بر ایران	۴/۰	۲۸/۰	۴۰/۰	۲۴/۰	۴/۰	۲/۹۶
۳	تهدید به حمله نظامی علیه ایران	۳۲/۰	۲۰/۰	۴۰/۰	۸/۰	۰	۲/۲۴
۴	جریمه کردن شرکت‌های خارجی همکار ایران توسط آمریکا	۴/۰	۱۶/۰	۴۰/۰	۳۲/۰	۸/۰	۳/۲۴
۵	تبلیغات سیاسی منفی و تلاش برای ترساندن کشورهای منطقه از ایران	۱۶/۰	۲۰/۰	۱۲/۰	۴۰/۰	۱۲/۰	۳/۱۲
۶	اتهام به سران و مسئولان نظام	۲۴/۰	۲۸/۰	۲۴/۰	۲۰/۰	۴/۰	۲/۵۲
۷	قراردادن نیروهای نظامی ایران در فهرست تروریست‌ها	۲۴/۰	۸/۰	۳۶/۰	۲۴/۰	۸/۰	۲/۸۴
۸	حمایت از گروه‌های مخالف نظام در داخل و خارج از کشور	۲۴/۰	۲۴/۰	۲۰/۰	۳۲/۰	۰	۲/۶
۲/۸۵	شاخص جدی بودن تهدیدهای خارجی						

۳-۲-۳. همبستگی ملی

برای بررسی سطح همبستگی ملی پاسخگویان مؤلفه‌های مختلفی در نظر گرفته شد. یافته‌های تحقیق در این زمینه نشانگر آن است که تعامل و پیوستگی، وفاق، احساس تعهد، حس تعلق، نمادهای مشترک و دگرخواهی و دگردوستی در بین ساکنان شهر تهران بیشتر از اندازه متوسط است. از طرف دیگر، تنها اعتماد اجتماعی است که پایین‌تر از اندازه متوسط می‌باشد. شاخص همبستگی ملی نیز که از حاصل این مولفه‌ها به دست آمده دارای میانگین ۳/۲۱ از ۵ بوده که کمی بیشتر از اندازه متوسط را نشان می‌دهد.

جدول شماره (۶): همبستگی ملی شهروندان

ردیف	مولفه‌ها	خیلی کم	خیلی کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین از ۵
۱	میزان تعامل، ارتباط و پیوستگی در میان شهروندان	۰	۱۲/۰	۵۲/۰	۳۲/۰	۴/۰	۳/۲۸
۲	میزان وفاق یا اجماع	۴/۰	۸/۰	۵۲/۰	۲۴/۰	۱۲/۰	۳/۳۲
۳	هویت اجتماعی و احساس تعهد متقابل	۰	۱۶/۰	۲۸/۰	۳۶/۰	۲۰/۰	۳/۶
۴	حس تعلق و پیوند عاطفی میان شهروندان	۴/۰	۱۶/۰	۲۸/۰	۴۸/۰	۴/۰	۳/۳۲
۵	میزان پایبندی به آیین‌ها، نمادها و مناسک مشترک	۴/۰	۲۴/۰	۳۶/۰	۳۶/۰	۰	۳/۰۴
۶	میزان اعتماد اجتماعی	۱۶/۰	۲۸/۰	۴۰/۰	۱۲/۰	۴/۰	۲/۶
۷	میزان دگرخواهی و دگردوستی	۴/۰	۱۶/۰	۴۸/۰	۱۲/۰	۲۰/۰	۳/۲۸
۳/۲۱	شاخص همبستگی ملی						

۳-۳-۳. هویت ملی

در مقایسه با همبستگی ملی، وضعیت هویت ملی پاسخگویان در وضعیت بهتری می‌باشد. مطابق جدول شماره (۷)، در بین مؤلفه‌های چهارگانه هویت ملی، «اعلام آمادگی برای دفاع از سرزمین به هنگام خطر» و «پذیرش سرزمین به عنوان کشور خود» در مقایسه با سایر مؤلفه‌های هویت ملی در وضعیت بالاتری می‌باشند. میانگین مؤلفه‌های «ترجیح دادن زندگی در کشور خود بر سایر نقاط جهان» و «عدم تمایل به مهاجرت» در مقایسه با مؤلفه‌های دیگر کمتر می‌باشد. به‌طورکلی، سطح هویت ملی پاسخگویان با میانگین ۳/۷۴ نزدیک به زیاد می‌باشد که وضعیت مطلوب هویت ملی در کشور را نشان می‌دهد.

جدول شماره (۷): هویت ملی شهروندان

ردیف	مؤلفه‌ها	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین از ۵
۱	آمدگی برای دفاع از سرزمین در هنگام بروز خطر	۴/۰	۸/۰	۲۴/۰	۲۴/۰	۴۰/۰	۳/۸۸
۲	ترجیح دادن زندگی در کشور خود بر سایر نقاط جهان	۱۶/۰	۸/۰	۲۸/۰	۱۲/۰	۳۶/۰	۳/۴۴
۳	عدم تمایل به مهاجرت	۱۶/۰	۱۲/۰	۱۶/۰	۲۸/۰	۲۸/۰	۳/۴
۴	پذیرش سرزمین به عنوان کشور خود	۸/۰	۰	۸/۰	۲۸/۰	۵۶/۰	۴/۲۴
شاخص هویت ملی		۳/۷۴					

۳-۴. یافته‌های تحلیلی

۳-۴-۱. تأثیر تهدیدهای خارجی بر همبستگی ملی

برای بررسی این فرضیه از تحلیل رگرسیون به شیوه «ورود همزمان متغیرها»^۱ استفاده شده است. براساس نتایج به دست آمده از این آزمون؛ از آنجا که سطح معناداری ۰/۰۰۰ به دست آمده و این عدد کمتر از ۰/۰۵ بوده، بنابراین جدی بودن تهدیدهای خارجی تأثیر معناداری بر همبستگی ملی شهروندان می‌گذارد. ضریب همبستگی رگرسیون برابر ۰/۴۵۵ و ضریب تعیین برابر ۰/۲۰۷ بوده است. براساس ضریب تعیین تهدیدهای خارجی به میزان حدود ۲۱ درصد تغییرات همبستگی ملی را توضیح می‌دهد. براین اساس هر نوع تهدید تمامیت ارضی کشور به طور مستقیم افزایش شاخص‌های همبستگی ملی را در پی خواهد داشت.

جدول شماره (۸): آماره‌های مربوط به الگوی رگرسیون برای تأثیر تهدیدهای خارجی بر همبستگی

ملی

Sig.	مقدار F	ضریب تعیین	ضریب همبستگی رگرسیون
۰/۰۰۰	۵۷/۷۳۶	۰/۲۰۷	۰/۴۵۵
Sig.	t	Beta	B
۰/۰۰۰	۷/۵۹۸	۰/۴۵۵	۰/۱۹۴

۳-۴-۲. تأثیر تهدیدهای خارجی بر هویت ملی

بر اساس نتایج به دست آمده از آزمون رگرسیون از آنجا که سطح معناداری حاصله برابر ۰/۰۰۰ می‌باشد و این عدد کمتر از ۰/۰۵ بوده، بنابراین جدی بودن تهدیدهای خارجی تأثیر معناداری بر هویت ملی می‌گذارد. ضریب همبستگی رگرسیون برابر ۰/۴۳۸ و ضریب تعیین برابر ۰/۱۹۲ بوده است. براساس ضریب تعیین، تهدیدهای خارجی به میزان حدود ۱۹ درصد تغییرات هویت ملی شهروندان را توضیح می‌دهد.

جدول شماره (۹): آماره‌های مربوط به الگوی رگرسیون برای تأثیر تهدیدهای خارجی بر هویت ملی

Sig.	مقدار F	ضریب تعیین	ضریب همبستگی رگرسیون
۰/۰۰۰	۶۴/۴۳۳	۰/۱۹۲	۰/۴۳۸
Sig.	t	Beta	B
۰/۰۰۰	۸/۰۲۷	۰/۴۳۸	۰/۸۴۵

۳-۴-۳. تأثیر همبستگی ملی بر هویت ملی

برای بررسی این فرضیه نیز از تحلیل رگرسیون به شیوه «ورود همزمان متغیرها» استفاده شده است. بر اساس نتایج به دست آمده از این آزمون از آنجا که سطح معناداری به دست آمده برابر ۰/۰۰۰ می‌باشد و این عدد کمتر از ۰/۰۵ بوده، بنابراین این همبستگی ملی تأثیر معناداری بر هویت ملی شهروندان می‌گذارد. ضریب همبستگی رگرسیون برابر ۰/۴۱۸ و ضریب تعیین برابر ۰/۱۷۴ بوده است. براساس ضریب تعیین، همبستگی ملی به میزان حدود ۱۷ درصد تغییرات هویت ملی را توضیح می‌دهد.

جدول شماره (۱۰): آماره‌های مربوط به الگوی رگرسیون برای تأثیر همبستگی ملی بر هویت ملی

Sig.	مقدار F	ضریب تعیین	ضریب همبستگی رگرسیون
۰/۰۰۰	۴۹/۸۸۳	۰/۱۷۴	۰/۴۱۸
Sig.	t	Beta	B
۰/۰۰۰	۷/۰۶۳	۰/۴۱۸	۰/۳۰۱

۴. نتیجه‌گیری

۴-۱. جمع‌بندی

نظریه‌پردازان علوم اجتماعی نیازهای انسان را به دو دسته تقسیم کرده‌اند: نیازهای اولیه شامل خوراک، پوشاک و مسکن و نیازهای ثانویه شامل آزادی، شأن اجتماعی و مشارکت در امور عمومی. اما نیاز به امنیت از نظر اهمیت در صدر نیازهای انسان قرار دارد، زیرا موضوع امنیت، حیات انسان و بود و نبود اوست و خوراک، پوشاک و مسکن بدون امنیت فاقد ارزش خواهند بود. بنابراین می‌توان گفت نیازهای اولیه عبارتند از امنیت، خوراک، پوشاک و مسکن. در آموزه‌های اسلامی نیز امنیت و سلامتی جزو بزرگترین نعمت‌ها شمرده شده‌اند. امنیت نه تنها در زندگی فردی بلکه در زندگی اجتماعی نیز از جایگاه زیربنایی برخوردار بوده و بر همین اساس امنیت ملی به‌عنوان مهم‌ترین نیاز اجتماعی در رأس هدف‌های ملی کشورها قرار دارد. اگرچه امنیت ملی نیز مانند سایر مفاهیم علوم سیاسی فاقد تعریف واحد است اما در مورد اهمیت و نقش حیاتی آن همه هم‌کلام هستند و هیچ یک از اندیشمندان در این مورد تردید ندارد. با این حال واکنش ملت‌ها به تهاجم‌ها و تهدیدهای خارجی یکسان نیست؛ تاریخ نشان می‌دهد که پاسخ ملت‌ها به هجوم و یا تهدید امنیت آنها توسط خارجی‌ها شدت و ضعف داشته است؛ کمیت و کیفیت واکنش نسبت به تهدیدهای بیگانگان به عواملی از قبیل عقیده، سابقه تاریخی، هویت ملی، فرهنگ سلطه‌پذیری یا سلطه‌ستیزی، میزان مقبولیت نظام سیاسی حاکم و... بستگی دارد؛ در ایران موضوع امنیت به دلیل سابقه تهدیدهای خارجی از اهمیت بیشتری برخوردار است.

ایرانیان در طول تاریخ نشان داده‌اند که در عین تعامل سازنده با دنیا، به شدت نسبت به تهاجم یا تهدید بیگانگان حساس هستند. تاریخ ایران از ایستادگی جوانمردانه در برابر حمله اسکندر مقدونی، تهاجم مغولان و حمله نظامی به ایران در جنگ جهانی اول حکایت دارد. در جنگ جهانی دوم نیز با اینکه رضاشاه ۴۸ ساعت بعد از حمله متفقین فرمان عدم مقاومت صادر کرد، اما عده‌ای از ارتشیان از این فرمان سرپیچی کرده، در برابر دشمن ایستادند و تعدادی زیادی از آنها کشته شدند. با این حال هیچ یک از این حماسه‌ها با مقاومت ملت ایران اسلامی در برابر بیگانگان در طول ۴ دهه گذشته قابل مقایسه نیست. آنچه این دوره را از سایر دوره‌های تاریخ ایران متمایز می‌سازد، عبارت است از: حاکمیت مردمسالاری دینی، احساس مالکیت مردم نسبت به کشورشان، تلفیق احساس تعلق به میهن با فکر و عقیده اسلامی، ورود عنصر جدیدی به نام شهادت به فرهنگ عمومی و هدایت کشور توسط ولی فقیه که شجاعت جزو شروط ضروری ولایت اوست. در طول تاریخ ایران، کشور ملک شخصی شاهان تلقی می‌شد و مردم نه مالک کشور بودند و نه در اداره آن سهمی داشتند؛ اما عناصر فرهنگی تا اندازه‌ای این نارسایی سیاسی را جبران می‌کرد و مردم به دلیل برخورداری از سابقه تمدنی نسبت به سرزمین خود تعلق خاطر داشتند، بنابراین هیچگاه در برابر اجنبی تسلیم نشدند. از سال ۱۳۵۷ داستان به کلی تغییر کرد؛ استبداد موروثی برچیده شد، مردمسالاری دینی حاکم شد، شخص اول کشور یعنی رهبر در برابر قوانین با سایر مردم مساوی شد (اصل ۱۰۷ قانون اساسی)، مردمی که در گذشته «رعیت» به‌شمار می‌رفتند، «ولی نعمت» نظام شدند و تقریباً هر سال یکبار برای تعیین سرنوشت خود پای صندوق‌های رأی رفتند. نظام‌شان برخلاف حکومت پهلوی برآمده از کودتای بیگانگان نبود و از همه مهم‌تر اینکه رابطه مردم با نظام هم با جمهوریت و مردمسالاری و هم با عقاید دینی پیوند خورد.

یکی از پدیده‌های سیاست خارجی ایران در طول چهار دهه گذشته تهدیدهای گوناگون نظام سلطه می‌باشد؛ تهدیدهای خارجی می‌تواند پیامدهای متعددی داشته باشد؛ یکی از این پیامدها اثرگذاری بر همبستگی و هویت ملی است. این پژوهش با استفاده از روش

پیمایشی اجرا گردید و داده‌های آن به وسیله پرسشنامه گردآوری شد. فرضیه اصلی تحقیق این بود که تهدیدهای خارجی از طریق متغیر میانجی «افزایش همبستگی ملی» منجر به تحکیم مبانی هویت ملی خواهد شد. اگرچه تحریم‌های اقتصادی ممکن است بر سطح رفاه شهروندان ایرانی تأثیر منفی داشته باشد، اما هنگامی که پای امنیت ملی و تمامیت ارضی ایران در میان باشد، یکپارچگی ملت ایران و آمادگی آنها جهت فداکاری برای کشور خود تقویت می‌گردد. مطابق نتایج این پژوهش سابقه وابستگی ایران به بیگانگان و زیان‌های همه‌جانبه این وابستگی اعم از تجزیه بخش‌های وسیعی از خاک کشور، ایجاد مانع در مسیر پیشرفت اقتصادی و مداخله‌های سیاسی بیگانگان در امور داخلی ایران باعث شکل‌گیری ذهنیت منفی نسبت به نیت و مقاصد ابرقدرت‌ها گردیده است. این نگرش یکی از مهم‌ترین عوامل حفظ انسجام و همگرایی سیاسی در برابر تهدیدهای خارجی می‌باشد. با این حال مقاومت مردم در برابر بیگانگان به معنی رضایت کامل آنها از وضعیت اقتصادی کشور نیست.

براساس یافته‌های میدانی پژوهش در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش باید گفت که جدی‌بودن تهدیدهای خارجی کمتر از اندازه متوسط بوده و شهروندان چنین تهدیدهایی را چندان جدی تلقی نمی‌کنند. از پاسخ‌های شهروندان این‌گونه برداشت می‌شود که آنها درک درستی از قدرت ملی کشورشان داشته و معتقدند که ج.ا.ایران به دلایلی مانند مشروعیت نظام سیاسی، مردمسالاری دینی و آمادگی دفاعی نیروهای نظامی به سطحی از بازدارندگی رسیده که دشمن توانایی عملی کردن تهدیدهای خود را نداشته و این‌گونه تهدیدها، همبستگی و هویت ملی شهروندان تهرانی را تقویت می‌کند.

در پاسخ به سؤال فرعی اول باید گفت که ارزیابی شهروندان تهرانی از تهدید امنیت ملی ایران توسط کشورهای خارجی به این صورت است که با وجود مؤثر دانستن تحریم‌ها، معتقدند که تهدیدهای نظامی قابلیت اجرایی ندارد.

در پاسخ به سؤال فرعی دوم نیز باید اشاره کرد که تهدیدهای بیگانگان مبنی بر افزایش فشار تحریم‌ها و حمله نظامی میزان همبستگی ملی در میان شهروندان تهرانی را افزایش

می‌دهد؛ شاخص همبستگی از اندازه متوسط بیشتر است، اما باتوجه به ماهیت نظام سیاسی و وجود عوامل وحدت‌آفرین متعدد، به‌ویژه با وجود فرامین دینی مبنی بر تعاون و همکاری‌های اجتماعی می‌توان میزان همبستگی اجتماعی را افزایش داد. مطابق یافته‌های تحقیق، احساس هویت ملی در سطح بالایی قرار دارد و میزان تعلق و دلبستگی مردم به کشورشان مطلوب است. این تعلق یکی از مهم‌ترین عناصر قدرت ملی ایران است، همچنان که در دوران دفاع مقدس همین احساس میهن‌دوستی در میان نیروهای نظامی و سایر شهروندان توانست کشور را در برابر حمله دشمن خارجی حفظ کند.

پاسخ به سؤال فرعی سوم نیز به این صورت بود که تهدیدهای خارجی بر هویت ملی و احساس تعلق شهروندان تهرانی به کشور خود تأثیر مثبت دارد؛ مطابق نتایج به دست آمده، تهدیدهای خارجی از دو راه به تقویت احساس هویت ملی مردم کمک می‌کند؛ از یک‌سو تهدیدهای خارجی به صورت مستقیم احساس تعلق به کشور و هویت ملی را ارتقا می‌بخشد و از سوی دیگر در شرایط تهدید، همبستگی ملی میان اقشار مختلف جامعه افزایش می‌یابد.

تحلیل پاسخ‌های جامعه آماری بیانگر این واقعیت است که هرچه احساس تهدید امنیتی بیشتر باشد به همان نسبت تعلق به کشور و آمادگی برای دفاع از آن افزایش می‌یابد. در مجموع پژوهش حاضر نشان می‌دهد که شاخص‌های همبستگی ملی در میان ایرانیان از وضعیت مطلوبی برخوردار بوده و احساس تعلق به میهن و همبستگی اجتماعی می‌تواند به‌عنوان یکی از عناصر قدرت ملی به‌شمار آید.

۴-۲. پیشنهادها

مطابق یافته‌های تحقیق، بیشتر مردم تهدیدهای خارجی را چندان جدی نمی‌گیرند و نه تنها در برابر این تهدیدها دچار خودباختگی نمی‌شوند بلکه آمادگی دارند تا در هر شرایطی از کشورشان دفاع کنند. افزون بر این، تهدیدها بر همبستگی ملی تأثیر مثبت دارد و همبستگی ملی نیز یکی از عوامل تقویت احساس هویت ملی می‌باشد. بر همین اساس، پیشنهاد می‌شود:

- (۱) یافته‌های این تحقیق در تدوین راهبرد سیاست خارجی و تدوین شیوه‌های اجرای سیاست‌ها (به‌ویژه انتخاب نوع دیپلماسی) لحاظ گردد و قدرت مردم و نیروهای نظامی کشور در همه تصمیم‌گیری‌ها به‌عنوان متغیرهای تعیین‌کننده موردتوجه قرار گیرند.
- (۲) احساس تعلق مردم به نظام و سرزمین ایران اسلامی ایجاب می‌کند که دستگاه دیپلماسی با رویکرد عزتمندانه در برابر تهدیدها موضع‌گیری کند. با توجه به پشتوانه هویت و همبستگی ملی، اجرای راهبرد «عزت، حکمت و مصلحت» توسط همه بخش‌های حاکمیتی به‌ویژه قوه مجریه و وزارت امور خارجه می‌تواند هدف‌های سیاست خارجی کشور را به‌خوبی محقق سازد.
- (۳) باتوجه به نقش محوری همبستگی ملی در دفع تهدیدهای خارجی ضرورت دارد تا قوای سه‌گانه در چارچوب سیاست‌های کلی نظام و با استفاده از سازوکارهایی مانند خدمت‌رسانی به شهروندان و اجرای برنامه‌های فرهنگی و آموزشی، به تقویت همبستگی ملی بپردازند.

فهرست منابع

الف. منابع فارسی

۱. قرآن کریم.
۲. ابوالحسنی، سیدرحیم (۱۳۸۷)، مولفه‌های هویت ملی با رویکرد پژوهشی، *فصلنامه سیاست*، دوره ۳۸، شماره ۴.
۳. احمدی، حمید (۱۳۸۲)، هویت ملی ایرانی: بنیادها، چالش‌ها و بایسته‌ها، *نامه پژوهش فرهنگی*، سال هفتم، شماره ۶.
۴. احمدی، حمید (۱۳۸۸)، *بنیادهای هویت ملی ایرانی؛ چارچوب نظری هویت ملی شهروندمحور*، تهران: انتشارات پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
۵. افتخاری، اصغر (۱۳۸۶)، کالبد شکافی تهدید: معرفی کتاب، *فصلنامه مطالعات بسیج*، شماره ۳۷.
۶. بختیاری، حسین و صالح‌نیا، علی (۱۳۹۷)، اولویت‌بندی تهدیدات امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران با روش تحلیل سلسله‌مراتبی، *فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی*، دوره ۸، شماره ۲۷.
۷. جعفری، علی‌اکبر (۱۳۹۲)، استراتژی موازنه تهدید و امنیت دولت‌های اسلامی، منطقه خاورمیانه، *فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام*، سال دوم، شماره ۷.
۸. عبدالله‌خانی، علی (۱۳۸۴) *امنیت بین‌الملل: فرصت‌ها، تهدیدات و چالش‌های فراروی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران*، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
۹. علیزاده اقدم، محمداقبر؛ کوهی، کمال؛ عباس‌زاده، محمد و مبارک بخشایش، مرتضی (۱۳۹۰)، گرایش به هویت ملی و عوامل موثر بر آن، ماهنامه مهندسی فرهنگی، سال ششم، شماره ۶۱ و ۶۲.
۱۰. علیقتی، امیرحسین (۱۳۸۲)، جهانی شدن تهدید، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، دوره ۶، شماره ۱۹.
۱۱. علی‌حسینی، علی؛ مهدیان، حسین و ربیعی‌نیا، بهمن (۱۳۹۴)، بررسی تأثیرگذاری دوره آموزش سربازی در مرکز ۰۱ ارتش بر شاخص‌های همبستگی اجتماعی، *مجله پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی*، سال ۴، شماره ۲.
۱۲. قادری، سیدعلی (۱۳۶۸)، مبانی سیاست خارجی در اسلام؛ مفهوم امنیت، *مجله سیاست خارجی*، سال سوم، شماره ۲.
۱۳. قیصری، نوراله (۱۳۹۳) مکاتب امنیتی؛ نقدهای موجود و ضرورت طرح نگرشی نوین، *فصلنامه آفاق امنیت*، سال هفتم، شماره ۲۲.
۱۴. کریمی‌مله، علی؛ بابایی، اکبر و امیرخانی، کاوه (۱۳۸۹)، تهدیدات سیاسی امنیت ملی از دیدگاه امام خمینی(ره)، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال ۱۳، شماره ۴۹.
۱۵. مرادیان، محسن؛ جمشیدیان، هادی و کریمی، رضا (۱۳۹۰)، شاخص‌های امنیت خارجی جمهوری اسلامی ایران، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، سال نهم، شماره ۳۲.

۱۶. مطلبی، مسعود (۱۳۸۶)، بن‌مایه‌های همبستگی ملی در قانون اساسی، *مجله زمانه*، شماره ۶۳.
۱۷. معین، محمد (۱۳۷۷)، *فرهنگ فارسی*، جلد دوم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
۱۸. میرحسینی، سیدمحسن و رحیم‌پور اصل، ایرج (۱۳۹۷)، کشورهای شکست خورده، چالش‌های نوپدید دیپلماسی دفاعی؛ تهدید نظامی یا فرصت جدید، فصلنامه سیاست، سال پنجم، شماره ۱۸.

ب. منابع انگلیسی

1. Booth, Ken. (2007). *Theory of World Security*, Cambridge: Cambridge University Press.
2. Collins Alan. (2004). State-induced Security Dilemma Maintaining the Tragedy", Cooperation and Conflict, *Journal of the Nordic International Studies Association*, Vol. 39, No 1.